

FAMILIERÅDSLAGNING – DEN GODE VILJE OG DEN GENSTRIDIGE VIRKELIGHED

Benny & Lone Karpatschof¹

Artiklen handler om, hvordan familierådslagningsmetoden er opstået og har bredt sig som en fremgangsmåde til inddragelse af familien i socialforvaltningernes børnesager. Ud fra dens historiske oprindelse i New Zealand diskuteres metodens idé-mæssige værdigrundlag og praktiske målsætning, og såvel værdier som målsætning sættes over for, dels den socialpolitiske virkelighed, metoden er underlagt, dels de konkrete erfaringer, som er fremkommet gennem evalueringer i de efterhånden mange lande, hvor metoden anvendes. Til sidst foretages en kritisk gennemgang af familierådslagningens væsentligste problemer og rådslagningsforskningens grundlæggende metodeproblemer.

Hvad er Familierådslagning?

Familierådslagning er en fremgangsmåde, der langsomt er ved at blive indført i socialforvaltningernes børnesager i Skandinavien. Den traditionelle praksis ved en indberetning om en trivsels- eller udviklingsrisiko for et barn er, at den ansvarlige socialforvaltning foretager en undersøgelse af barnet og familien og derefter beslutter, om der er grundlag for foranstaltninger, og i givet fald hvilke. Disse foranstaltninger kan være tilbud om hjælp og støtte til familien, hvad der sjældent vækker modstand, men det kan også være mere indgribende skridt i form af anbringelse uden for hjemmet. En sådan foranstaltning vil blive foreslået og søgt gennemført *med* samtykke, men når familien afviser, kan socialforvaltningen fastholde beslutningen og indstille sagen til forelæggelse for børn og unge-udvalget, hvor en tiltrædelse af indstillingen betyder, at anbringelsen vil blive gennemført *uden* samtykke, dvs. som en tvangsmæssig foranstaltning.

Som et alternativ til denne traditionelle sagsbehandling har der gennem den sidste halve snes år i flere kommuner været arbejdet med en ny model for afgørelser i børnesager, nemlig *familierådslagning* (svensk »familjerådslag« og norsk »familierådslag«), som er oversættelsen af den

---

¹ Benny Karpatschof er cand. stat. & dr. phil., lektor i psykologisk metodologi ved *Institut for Psykologi*, Lone Karpatschof er aut. psykolog, leder af *ForældreStøtten*, et støttecenter under Københavns Kommune for forældre til anbragte børn.

oprindelige engelske betegnelse, nemlig »Family Group Conference« eller »Family Group Decision Making«².

Idéen med familierådslagning er, at det er familien *selv* og ikke sagsbehandleren, som skal udarbejde en handlingsplan for, hvilken indsats der er nødvendig for at sikre barnets/den unges trivsel og udvikling bedst muligt. Sagsbehandleren skal dog endeligt godkende denne handlingsplan.

Familierådslagningsprocessen bliver beskrevet som opdelt i 3 faser³:

1. Forberedelsesfasen
2. Rådslagningsfasen
3. Iværksættelses- og opfølgingsfasen

Forberedelsesfasen

Lige som ved de traditionelle børnesager starter proceduren, når socialforvaltningens sagsbehandler skønner, at der er alvorlige problemer i relation til et barn eller en ungs sundhed og udvikling. Sagsbehandleren skal da undersøge baggrunden for og indholdet i sagen. Evt. kan der iværksættes en ekspertundersøgelse af barn og familie. Når sagsbehandleren gennem undersøgelsen konstaterer, at der er behov for støtte/hjælp, kan hun i stedet for den traditionelle fremgangsmåde foreslå forældremyndighedsindehaveren⁴ en familierådslagning. Hvis dette accepteres, formulerer sagsbehandleren i samarbejde med myndighedsindehaveren spørgsmål og rammer for det familien skal tage stilling til (Rasmussen & Hansen 2002, 39). Det skal dog tilføjes, at denne landsdækkende danske undersøgelse viser, at i næsten en tredjedel af alle rådslagningsager opgav myndighedsindehaveren, at han/hun ikke havde været med til at formulere spørgsmålene (ibid., 41).

Når rådslagningsprocessen således er sat i gang, kommer en helt ny og afgørende instans ind i billedet, nemlig *samordneren* (eng. *coordinator* eller *convenor*). Samordneren er en neutral koordinator, der udpeges af sagsbehandleren, med følgende opgaver:

- at tale med alle deltagerne i rådslagningen
- at arrangere og være vært ved selve rådslagningen
- at være en slags forbindelsesofficerer mellem på den ene side familien (myndighedsindehaveren og evt. barnet/den unge) og på den anden side sagsbehandleren.

---

2 Vi vil bruge forkortelsen FRS om den danske betegnelse og i engelske citater FGC om den engelske, undertiden bruges FGDM om Family Group Decision Making.

3 Beskrivelsen dækker den danske model, som dog ikke afviger meget fra de øvrige skandinaviske (Rasmussen & Hansen 2002).

4 I det følgende forkortet til myndighedsindehaveren.

I første omgang holder samordneren et møde sammen med de to parter og evt. også barnet/den unge. Der skrives en egentlig kontrakt om rådslagning og sagsbehandleren udleverer til samordneren de spørgsmål, som familien skal forholde sig til under rådslagningen. Derefter træffer samordneren aftale med familien om sine første besøg. Fra nu af, og til rådslagningen er færdig, er sagsbehandleren i princippet ude af billedet.

På møder med myndighedsindehaveren og barnet/den unge drøftes det, hvem der tilhører det familiale netværk, som ud over den egentlige familie kan omfatte venner og andre mulige ressourcepersoner, og det besluttes, hvem myndighedsindehaveren og barnet/den unge ønsker skal deltage i rådslagningen. Denne kreds udgør det, man i rådslagningsterminologien kalder den »udvidede familie«, og det må understreges, at det er kernepersonerne, dvs. myndighedsindehaveren og barnet/den unge, som suverænt fastsætter definitionen af, hvad de forstår som deres *udvidede familie*. Endvidere overvejes det, hvem i netværket som kan påtage sig særlige opgaver, som fx ordstyrer og som talsmand for barnet/den unge. Endelig planlægges de praktiske forhold ved rådslagningen, såsom hvordan deltagerne skal inviteres, stedet, maden o.l. Det er nu samordneren, der har ansvaret for disse praktiske rammer.

Herefter kontakter samordneren alle dem, som skal inviteres, for at forklare, hvad rådslagningen går ud på, herunder hvilke spørgsmål sagsbehandleren har udleveret. Samordneren har ikke kendskab til de egentlige sagsakter i forvaltningens børnesag og må heller ikke involvere sig i denne. Den endelige plan for rådslagningen udarbejdes i en dialog mellem myndighedsindehaveren og samordneren.

Rådslagningen

Rådslagningsprocessen beskrives i de skandinaviske rapporter som opdelt i 3 trin (ibid.):

Trin 1. Informationsdelen (Informationsmødet)

Samordneren byder som mødeleder velkommen til deltagerne i familierådslagningen og informerer om rådslagningens tre trin og deres indhold.

Sagsbehandleren og evt. andre professionelle giver familien information om den forudgående undersøgelse, om forvaltningens problemstilling, spørgsmål og rammesætning for rådslagningen.

Familien⁵ kan nu stille spørgsmål til disse præmisser, som forvaltningen har sat for rådslagningen.

---

5 Det skal understreges, at i denne sammenhæng betyder familien *den udvidede familie*.

Samordneren er ordstyrer ved dette møde og afslutter, når hun er sikker på, at familien har forstået opgaven og dens præmisser. Hun⁶ fortæller også, at hun og sagsbehandleren kan tilkaldes, hvis familien har behov for det.

Trin 2. Familiens interne formulering af en handlingsplan (den egentlige rådslagning)

Familien udarbejder nu sin handlingsplan uden deltagelse af hverken sagsbehandleren, andre professionelle eller samordneren.

Familien har inden mødet valgt sin egen ordstyrer og referent, en talsmand/omsorgsperson for barnet/den unge og evt. en støtteperson for moderen.

Når hele den udvidede familie er blevet enig om handlingsplanen, formuleres den skriftligt.

Der kan undervejs holdes pauser, og man kan her henvende sig til sagsbehandler eller samordner, der sidder uden for lokalet.

Trin 3. Godkendelsen af handlingsplanen (forvaltningens konfirmering)

Efter den egentlige rådslagning overtager samordneren hvervet som mødeleder og skal her sikre sig, at der faktisk er opnået enighed om planen i hele den udvidede familie.

Sagsbehandleren, som nu deltager i mødet, spørger ind til planens nærmere indhold, sikrer sig, at den er tilstrækkelig klar og konkret, og kan herunder forhandle om detaljerne i planen med familien.

Hvis det viser sig, at der enten er uenigheder i familien eller væsentlige uklarheder i planen, genoptager familien sin interne rådslagning (trin 2).

Når enighed og afklaring er opnået, godkender sagsbehandleren planen, hvis hun finder den realiserbar, evt. efter en pause med opringninger til forvaltningen.

Når samordneren har sikret sig, at alle har forstået handlingsplanen og er enige om den, og at der er aftaler med forvaltningen om den opfølgning, som tilhører næste fase, underskrives aftalen, hvormed rådslagningen er afsluttet.

---

6 Uanset eventuelle ligestillingsregler bruger vi pronominet hun om samordner og sagsbehandler, da forekomsten af hankøn blandt disse personer er forsvindende.

Iværksættelse og opfølgning

Iværksættelse

Familien og forvaltningen iværksætter handlingsplanen, som den er aftalt, idet de hver har deres del af planen som ansvarsområde. Sagsbehandleren følger udviklingen.

Opfølgning

Der er i handlingsplanen aftalt et opfølgningsmøde, enten i form af en ny familierådslagning eller som et møde hos sagsbehandleren.

Opfølgningsmødet planlægges i samarbejde mellem myndighedsindehaveren og sagsbehandleren.

På dette møde vurderes forløbet i iværksættelsesperioden. Der kan evt. formuleres nye spørgsmål, handlingsplanen kan justeres og der kan indgås nye aftaler.

Når opfølgningsmødet har form af en ny rådslagning, følges den tidligere procedure, bortset fra at samordneren ikke skal besøge samtlige deltagere.

Historisk oprindelse

Familierådslagning som børnesagsmetode har en ret eksotisk oprindelse, hvilket har bidraget til den aura af tilbagevenden til, om ikke naturen, så i alt fald familien. Oprindelsen er nemlig sket hos maoribefolkningen på New Zealand, og baggrunden er på den ene side maoriernes nutidige problemer og på den anden side deres sociale og kulturelle traditioner. Fra slutningen af 1970'erne opstod der en stærk borgerretsbevægelse hos maorierne, en bevægelse, der var rettet mod den politiske og kulturelle undertrykkelse af dette folk og mod deres sociale elendighed som subproletariat i storbyernes slumkvarterer. Et af de forhold, denne bevægelse kritiserede, var anbringelse af maoribørn. En anbringelse, der i maoriernes tilfælde ikke bare var uden for hjemmet, uden for familien, men også i de fleste tilfælde uden for deres slægt, klan, stamme og folk.

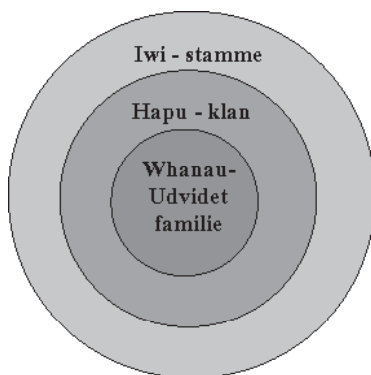
Over for denne sociale elendighed, hvor kombinationen af modernitet og slum havde skabt en familie- og kulturopløsning, stod nogle traditioner, der ganske vist var slemt eroderede, men som nu blev inddraget, fordi de pegede på nogle ressourcer, der ikke blot var kulturelle, men også sociale. Den traditionelle måde at løse familieproblemer på hos maorierne havde nemlig et kollektivistisk og ikke individualistisk udgangspunkt.

I stedet for som i nutidens børnesager at lokalisere problemerne til far, mor og barn var maori-traditionen ganske vist også at opfatte og tackle sådanne problemer som familieanliggender, men det i en ganske anden, stærkt udvidet betydning af ordet *familie*. Maoriernes oprindelige sociale system

er defineret ud fra tre cirkler af voksende omfang. Først er der *whanau*, det er det, som er gået over i den vestlige familierådslagningsterminologi som *udvidet familie*, men som hos maorierne har en mere præcis betydning, nemlig personer med fælles bedsteforældre. Så kommer *hapu*, der betyder klan eller understamme. Og som den mest omfattende størrelse, *iwi*, nemlig *stammen*. Og endelig kom altså nu affødt af den koloniale undertrykkelse, det nye fra vesten importerede begreb om hele maorifolket.

Dette sociale system er illustreret i nedenstående figur:

Maoriernes traditionelle sociale system

Figur 1

Der forelå således i maoribefolkningen en eksplosiv kombination af vrede over nutidens postkoloniale byrde af social elendighed og etnisk undertrykkelse. På denne baggrund blev anbringelse af maoribørn ikke blot uden for deres hjem, men oftest også uden for deres folk, ikke helt ubegrundet opfattet som et bidrag til kulturelt folkemord, og i den nye borgerretsbevægelse blandt maorierne blev kampen mod nutidens undertrykkelse sammenkoblet med en længsel efter en tilbagevenden til maorifolkets traditionelle levevis. En sådan kombination af social elendighed og kulturopløsning fører meget ofte i decideret reaktionær retning, men i dette tilfælde førte den til en særdeles kreativ og fremtidsvendt nydannelse, som ikke blot har været til fordel for maorierne, men som nu har bredt sig til store områder af Europa og USA. Denne nydannelse var *familierådslagningen*⁷.

Udgangspunktet var altså en tradition hos maorierne for, at problemer omfattende et barn skulle tackles af og inden for, hvad vi i vores familiebegebrslige fattigdom kalder »den udvidede familie«. Som maoriernes egne argumenter herfor kan opregnes:

7 Fremstillingen af Familierådslagningens opståen i New Zealand er baseret på (Pakura 2004) og (Doolan 2004).

1. Den udvidede familie kender bedst sine egne medlemmer og er derfor den bedste kilde til forståelse af, hvad der skal gøres for barnet.
2. Børn får den bedste omsorg inden for den udvidede familie.
3. Den udvidede familie kan skabe den slags støttebetingelser, som kan genopbygge havarerede liv.
4. Ikke kun forældrene, men hele den udvidede familie er ansvarlig for børnenes ve og vel.

Gennembruddet skete i 1989, hvor familierådslagning blev lyst i, hvad der i denne sammenhæng bogstaveligt kan kaldes, køn og kuld, og det i en sådan grad at institueringen blev lovfæstet i *The Children's, Young Person and their Families' Act*. Denne lov definerer familierådslagning som det centrale element i alle børnesager, og i øvrigt ikke alene sociale sager, men også sager om ungdomskriminalitet.

Udbredelsen i Norden

Udbredelsen i Norden er sket dels direkte fra New Zealand og dels via kontakter fra England. I slutningen af 1980'erne blev der udarbejdet en lov om beskyttelse af børn, *Children's Act*, for England og Wales, og her var en humanitær organisation, *Family Right Group*, meget aktiv. Denne organisation inviterede i 1990 en gruppe, som havde arbejdet med familiekonferencer i New Zealand, og inspireret heraf tog den i 1992 initiativ til de første pilotforsøg i England (Nixon 1999).

Forbindelsen til Norge blev etableret ved en nordisk børneværnskongres i Trondheim i 1994, da Peter Marsh, prof. i børne og familie-velfærd ved Universitetet i Sheffield præsenterede de engelske erfaringer med familierådslagning. Derefter afprøvede en lærer ved *Høgskolen i Sør Trøndlags* socionomuddannelse for første gang metoden på et distrikt i Trondheim kommune (Løfsnæs 1996). Det er her interessant, at Løfsnæs, ganske som det var tilfældet på New Zealand, tog sit udgangspunkt i familier fra etniske minoriteter, nemlig indvandrere.

På samme tid var der kommunalpolitikere, som havde hørt om familiekonference-metoden på en rejse til New Zealand, og som foranledigede at den svenske *Kommunalförbundet*, en sammenslutning af kommuner i Sverige, startede en forsøgsvirksomhed i 10 svenske kommuner (Heino et al. 2003b, 27), (Sundell & Vinnerljung 2004). En af disse var Botkyrka kommune i Stockholms Län, hvor der har været en særlig stor entusiasme og aktivitet, bl.a. var denne kommune vært for den første nordiske konference om familierådslagning. Det er her bemærkelsesværdigt, at ligesom det første forsøgsarbejde i Norge har også arbejdet med familierådslagning i Botkyrka været stærkt præget af en meget betydelige andel af etniske minoriteter, idet en sjettedel af kommunens 75.000 borgere er udenlandske statsborgere, der,

som det ofte er tilfældet for en stor dels vedkommende, består af børnerige familier⁸.

Fra Sverige bredte idéen om familierådslagning sig til Finland, hvor forsøgsarbejdet startede i 1997. I Finland blev dette arbejde særligt godt fundet, idet det finske socialforskningsinstitut, STAKES, blev koordinator. STAKES' koordineringsfunktion er i øvrigt nu udvidet til samarbejdet om forsøgsvirksomhed i hele Norden (Heino 2002a, Heino 2003b, 5).

Også Danmark blev koblet på familierådslagning via kollegiale kontakter i Sverige, og i 1998 fik Jytte Faureholm og Lis Lynge Brønholm en projektbevilling af Socialministeriet til at igangsætte nogle forsøgsprojekter (Faureholm 2002).

Der har først i Sverige, så i Finland og Norge og sidst i Danmark været gennemført en koordineret forsøgs- og forskningsvirksomhed, som er blevet koordineret af Stakes og *Svenska Social- ock kommunalhögskolan vid Helsingfors Universitet*. Det drejer sig om 10 forsøgskommuner i Sverige, 10 i Norge, 26 i Finland og 17 i Danmark. Det er materiale herfra, som er basis for den samlede rapport *Familjerådslag i Norden* (Heino 2003b).

Ud over de nordiske erfaringer vil vi i det følgende også inddrage litteratur om erfaringsopsamling og evaluering fra New Zealand, England og USA.

Værdier og målsætninger

Inden vi i næste afsnit går over til at se på resultaterne fra undersøgelserne af forsøgsvirksomheden, vil det være relevant at foretage en kritisk gennemgang af de værdier og målsætninger, der ligger til grund for brugen af familierådslagninger, og som har styret designet af disse undersøgelser.

Opdelingen af dette afsnit i hhv. værdier og målsætninger skyldes, at sprogbrug og retorik hos fortalere for familierådslagning er meget heterogen. Den består nemlig dels af nogle høje idealer, som har en nærmest utopisk karakter, og dels af nogle særdeles kontante ønsker om en bedre og mere økonomisk forvaltning af socialforvaltningens arbejde med børnesager. I de mest entusiastiske fremstillinger af familierådslagning bliver værdier og målsætninger anskuet som to sider af samme sag. Som velsignelsesrige frugter båret af samme træ. Men det er klart, at der meget vel kan være indbygget et modsætningsforhold mellem værdiernes idealplan og de forvaltningsmæssige målsætningers realplan.

Derudover er det karakteristisk, at argumentationsformen ofte er meget forskellig for hhv. værdier og målsætninger. Værdiernes begrundelse svarer til det, Weber (1980, 12) kalder *værdirationalitet*, idet værdier ifølge deres

---

8 (Heino 2003b, 117), (Botkyrka i siffror, <http://www.botkyrka.se/index.php?mapp=427>).

natur opfattes som sådanne indlysende kvaliteter, der *kan begrunde handlinger* rettet mod deres intenderede realisation, men som *ikke selv behøver nogen begrundelse*. Autonomi og demokrati er værdier af denne art. Derimod bliver målsætningerne oftest argumenterede ud fra det, Weber kalder *målrationalitet*, dvs. at de indgår i de kausale forestillinger, som styrer vores planlægninger og valg af handlinger. Hvis jeg gør sådan og sådan, så vil det formentlig have de og de konsekvenser, og konsekvenserne kan så vurderes ud fra de grundlæggende værdibetragninger. Børns velfærd er således en værdi, mens gennemførelse af foranstaltninger til bedring af et truet barns velfærd og udviklingsmuligheder er en målsætning, ligesom økonomiske besparelser på kommunens socialbudget er det.

Værdier

Mike Doolan, som er forsker ved Department of Social Work, University of Canterbury Christchurch, New Zealand, giver (2004) en klar fremstilling af de bærende værdier bag familierådslagningsmetoden. Han fremhæver her fire basale værdier:

1. *Klient-participation* i stedet for *objektivering*
2. *Klient-autonomi* i stedet for *ekspertvælde*
3. *Netværkskontekstualisering* i stedet for *individualisering*
4. *Social integration* i stedet for *social eksklusion*

Klient-participation i stedet for objektivering

Increasingly, *participation* by people in decisions that affect them is seen as a *right* rather than a professional option. This is often referred to as working in partnership, but too often partnership is experienced as being on professional terms. True participation includes the right to information and knowledge held by professionals, the opportunity to identify solutions within a supportive familial and community context and the right to self-agency supported by respectful professional services. All these are key tenets underpinning the family group conference approach to decision-making. This right has been more substantially achieved in matters like resource management, property, and adult health services than it has in children's services generally. In children's services, participation is blocked when the right is not defined and when there are pervasive belief about the inherent dysfunctionality of problem-families that drive the design of practice policy (ibid.).

Klient-autonomi i stedet for ekspertvælde

There is strong social policy rhetoric about *supporting independence* and promoting self-determination and autonomy amongst the disad-

vantaged, the damaged, the demoralised and the disillusioned. This can only be achieved when people are trusted and empowered to take control over aspects of their lives that have brought them to professional scrutiny. Family decision-making constructs have seen energy released in seemingly hopeless situations and the growth of hope and self-respect in the clients of social services agencies. While people who have been systematically dis-empowered over generations of contact with professional systems may appear to *want* professional lead and domination, what they should *have* are experiences of problem solving that equip them for future events. Each experience of decision-making in child welfare services should move a family towards greater self-reliance and independence. The experience of self-determination is strongly linked to the achievement of self-actualisation, in individuals and in families (ibid.).

Netværkskontekstualisering i stedet for individualisering

Orthodox practice focuses narrowly on parents and their immediate household. Family participation is sought but can be experienced by family members as witnessing a meeting of professionals. In such environments participation can be promoted as a means by which parents (and often only mothers) can help professionals do their job. Families have to fit into decision making processes that are conceptually and physically dominated by professionals. It is not surprising that when parents have intervention plans imposed on them in such ways, they evince very little commitment to them, a situation that can lead to an assessment that they have little commitment to their children. *In contrast*, empowerment practice with families recognises that children and families see their families in broad terms, with family and friends regarded as natural networks and sources of support, and *has developed around the notion of the family as a system, the strengthening and maintenance of kinship bonds, cultural relevancy, and the use of community* and state resources to support families, concepts that resonate strongly with the core values of social work (ibid.).

Social integration i stedet for social eksklusion

The *social inclusion* agenda incorporates notions of valuing diversity, eliminating institutional and personal prejudice and promoting equity of access to services and support. Families may suffer as a result of professional processes that do not make sufficient allowance for varying values, customs and beliefs. When professionals control the processes that define risk and need and determine service responses, families can be excluded from lines of support and strength available in their familial and communal networks. Agencies working within tight fiscal parameters can establish service access thresholds in order

to control expenditure, with the result that they insulate themselves and the families they work with from the strengths, knowledge, supports and resources of the community. The family group conference experience is inclusive. The process reflects the mores of the family involved. Families can identify issues and plan a response within their own familial, cultural and community contexts. They are no longer reliant totally on the inadequate and sometimes inappropriate resources of the state in addressing problems but have opened up an access to resources usually unavailable to professional workers (ibid.).

Doolan repræsenterer således en meget rendyrket værdirational argumentation. Familierådslagningen er ifølge Doolan, dens målrationalitet ufortalt, først og fremmest et udtryk for et mere socialt, humanitært og demokratisk menneskesyn. Det er karakteristisk, at han ikke ser noget behov for at begrunde sine værdier, men henholder sig til at stille dem i opposition til de formørkede traditionsbestemte holdninger i det sociale arbejde, som de skal afløse.

Faureholm, der, som vi har set, er en af pionererne i indførelsen af familierådslagning i Danmark, fremhæver i sit afsnit "familierådslagning – en demokratiseringsproces" (Heino 2003b, 75-88) især Doolans punkt om bruger-autonomi, som hun beskriver med termerne *empowerment* og *demokratisering af det sociale arbejde*.

Empowerment er som begreb knyttet til borgerretsbevægelser for undertrykte sociale og etniske grupper og således meget nær på familierådslagningens oprindelse i maoriernes bevægelse i New Zealand. Faureholm har imidlertid forhåbninger om, at familierådslagningen ligefrem kan komme til at repræsentere, hvad hun kalder et *paradigmeskift fra ekspertvælde til brugerdemokrati* i det sociale arbejde. Hun er dermed repræsentant for en dybt forankret historieopfattelse i Skandinavien, som ser samfundsudviklingen som en fremadskridende proces, hvor folkelige bevægelser bringer stadig nye undertrykte og underprivilegerede grupper frem i lyset, til selvbestemmelse i deres egne anliggender og til demokratisk deltagelse i samfundsanliggender.⁹

Værdierne bag familierådslagningen er så sakrosankte og fremføres så sympatisk af engagerede entusiaster, at man kvier sig ved at forholde sig kritisk til dem. Imidlertid kalder denne rent værdi-orienterede, for ikke at sige ideologiske diskurs, på en vis nøgtern refleksion, hvor man træder et skridt tilbage fra fortalernes evangelisme.

---

9 Det skal dog tilføjes, at Faureholm i et oplæg på FRS-konferencen i Helsingfors, aug. 2004 er kommet frem til en mere realistisk og nøgtern vurdering, som på mange punkter er kommet på linje med Lupton og Nixon, som er omtalt nedenfor. Faureholm (2004).

De engelske pionerer Carol Lupton og Paul Nixon er blandt de få af FRS-forskere i første række, som kombinerer forhåbninger til FRS med et analytisk skarpsyn og socialpolitisk overblik. De finder bag den næsten uniforme tilslutning til idéen fra de mest forskellige politiske grupperinger og forvaltningsmæssige interesser betydelige forskelle i de bagvedliggende motiver.

In the context of public sector rationalisation, it is important to note the ease with which the FGC rhetoric can resonate, on the one hand, with the commitment to greater user involvement and participation and, on the other, with the desire to reduce the extent of state support for families. More broadly, it is evident that the political promotion of the idea of empowerment contains regulatory as well as libratory potential and we need to be clear, in specific contexts, where the particular balance between these two attributes actually lies (Lupton & Nixon 1999, 179).

Samme bekymring over al den tilsyneladende opbakning udtrykker en anden dansk pioner, nemlig Brønholt (2004), som diskuterer det umiddelbart indlysende, men ved nærmere eftertanke, overraskende forhold, at familierådslagningsidéen også i Skandinavien er blevet mødt med så megen applaus fra alle dele af det samfundsmæssige og politiske spektrum. Det er jo faktisk ikke helt almindeligt, at alle fra det yderste venstre til det yderste højre mødes i broderlig begejstring over et nyt socialt initiativ.

Hun skriver herom:

På den ene side vil man fratage familier, der frivilligt har anbragt deres børn, ret til at tage børnene hjem hurtigt, hvis kommunen skønner, at en anbringelse bør forlænges ud fra kontinuitetshensyn. På den anden side vil man tilbyde flere familier familierådslagning.

Tilsyneladende er der altså et politisk ønske i Danmark om at styrke familiens og netværkets indflydelse med øget borgerinddragelse og medindflydelse og samtidig at fratage specielt udsatte familier ret til selv at bestemme i bestemte situationer.

Hvordan passer denne tendens sammen med værdierne i familierådslagning? Umiddelbart er det svært at forstå, at de samme politikere kan vedtage såvel øget kontraktliggørelse, indskrænke retten til at hjemtage børn, der er frivilligt anbragt og så også gå ind for familierådslagning.

Der er imidlertid det særlige ved familierådslagning, at metoden appellerer positivt til såvel liberale, konservative, som dem til venstre for midten.

Denne retoriske og umiddelbart også indholdsmæssige bredde ved familierådslagningsmetoden fremtræder altså umiddelbart som en socialpolitisk

mirakelkur. Som en syntese, der kan tilfredsstille alle og udgøre de vises sten i arbejdet med børn i dysfunktionelle familier. Men spørgsmålet er, om enigheden tværs over det sociale og politiske spektrum er reel, og om syntesen er holdbar. Eller om den risikerer at opløses i sine bestanddele, når den udsættes for den hårde prøve at skulle fungere i det særdeles vanskelige hjørne af samfundet, som vedrører indsatsen over for de truede børn, oven i købet under kravet om en hård udgiftsstyring.

Målsætninger

Målsætningerne knyttet til FRS kan dels ses som konkretiseringer af de værdier, vi netop har gennemgået, dels som den oprindelige målsætning for alle børnesager, nemlig sikring af det truede barns velfærd og udvikling. Hvad det første angår, bliver demokratisering, netværksintegration, participation og empowerment udmøntet i de mere håndgribelige begreber: medindflydelse, familiesammenhold, deltagelse og aktivitet, hvad det sidste angår, bliver en bedring af barnets forhold oftest operationaliseret som en stabilisering af familiens forhold, så barnet kan blive i eget hjem. Spørgsmålet er nu, i hvilken udstrækning FRS er i stand til at realisere disse målsætninger.

Resultater

Vi skal i dette afsnit se på, hvad den allerede omfattende forskning om familierådslagninger har fundet ud af mht. omsætningen af familierådslagningsidéens ambitiøse målsætninger til den komplicerede virkelighed, hvor dysfunktionelle familier i stedet for at underkastes forvaltningens plan bliver opfordret til selv at finde en plan for at sikre deres barns velfærd.

I den australske bog om FRS (Hudson 1996) opstilles følgende analysemodel for undersøgelse af rådslagningens resultater:

1. Direkte resultater af rådslagningen

- Adækvat og holdbar plan produceret
- Enighed om implementering og vurdering af denne
- Empowerment gennem succesfuld gennemførelse af planen

2. Kortsigtede resultater

- Familiens kultur anerkendt og respekteret
- Familiens støtte mobiliseret
- Partnerskab mellem familie og professionelle opnået
- Empowerment gennem forstærket følelse af ansvarlighed

3. Mere langsigtede resultater

- Planen implementeret
- Barnet bevares eller vender tilbage til familiens netværk
- Familien motiveret til at søge varige løsninger
- Empowerment gennem forbedret familie-funktion/forstærkede relationer

4. Ultimative resultater

- Børn beskyttes fra overgreb og omsorgssvigt
- Børns velfærd fremmes og forbedres
- Fælles forståelse af ansvar fremmes
- Forældrens behov imødekommes
- Empowerment gennem succesfuld problemløsning

Dette er for så vidt et fremragende udkast til design for det endegyldige forskningsprogram vedrørende FRS, men det er kun meget begrænsede dele heraf, som er udforsket, og endnu mere begrænsede dele, som er udforsket på en metodologisk tilfredsstillende måde.

Vi skal derfor i vores resumé af den viden der foreligger om resultater henholde os til følgende punkter:

1. Tilfredshed
2. Deltagelse
3. Effekt

Tilfredshed

Når man skal tage stilling til værdien af familierådslagning er der, som vi i fortsættelsen skal se, langt flere uklarheder end der er sikker evidens. Der er dog et enkelt punkt, hvor resultaterne af forskningen er ret sikker og enslydende. Alle berørte parter giver i næsten overvældende grad udtryk for tilfredshed med processen og – i alt fald på kortere sigt – også med dens virkninger.

Således fandt Rasmussen & Hansen (2002) i de 40 her undersøgte FRS'er, at for såvel myndighedsindehavere som for andre deltagere blev der udtrykt en generel stor tilfredshed, godt 60% var meget godt tilfredse og 20% tilfredse. Der blev ligeledes givet udtryk for, at man var blevet respektfuldt behandlet af såvel socialforvaltningens folk som af samordneren. De interne deltagere i rådslagningen, altså den udvidede familie, ser også ud til at have rådslået fordrageligt og ofte ligefrem hyggeligt. De konflikter, der kan foreligge, synes kun sjældent at komme til udtryk. Familierne har også positive forventninger til, at barnet/den unge vil få en bedre støtte fra den udvidede familie efter rådslagningen. Nogenlunde lige så stor tilfredshed bliver udtrykt af socialrådgiverne, hvor tre fjerdedele vurderer, at barnet har

fået et bedre tilbud efter rådslagningen. Samme billede fremvises i undersøgelser fra andre lande, således fra England (Lupton 1999, 130) og USA (LeCroy & Milligan, 2002, 24).¹⁰

Deltagelse

Ud over forhåbningen om, at rådslagningen vil føre til bedre tilbud for den, det hele drejer sig om, nemlig barnet eller den unge, har der også fra tilhængernes side været en forventning om, at der vil ske en »empowerment-proces« for de socialt svage familier, som omfattes af børnesager. Dette visionære mål er ifølge sagens natur metodologisk svært dokumenterbart, og der er så godt som ingen forskning, der kan belyse, om en egentlig empowerment har fundet sted. Imidlertid kan vi se på, om der er tegn på en begyndende proces i retning af empowerment, om familierne bliver mere aktive og ansvarlige.

Her er der nok et enkelt svagt punkt, nemlig selve den centrale figur, altså barnet/den unge. Her er billedet mindre opløftende. (Rasmussen & Hansen 2002) rapporterer, at kun godt halvdelen af forældrene mener, at barnets synspunkter blev hørt. Og (Lupton 1999) refererer Shemmings (1996) undersøgelse af 34 børn, at en del gav udtryk for, at selv om de fysisk havde været til stede ved rådslagningen, så havde de ikke deltaget reelt. Det forhold, at der er forholdsvis lidt viden om, hvordan børnene forholder sig til rådslagningen, kan ses som et udtryk for den perifere plads, de har i denne proces. Vi skal i et efterfølgende diskussionsafsnit se på mulige grunde til barnets ofte perifere placering.

Men derudover er billedet positivt. I næsten alle tilfælde, hvor der aftales en FRS, bliver den også afholdt, der bliver formuleret en plan af familien, og denne plan bliver næsten altid tiltrådt af socialforvaltningen. I Rasmussen & Hansen (2002) var procenten således 92.

Et forhold, som er fundet ved de fleste undersøgelser, er, at når det besluttet, at barnet skal anbringes uden for hjemmet, så anbringes det oftere inden for det familiale netværk end i almindelige børnesager. Dette er i fuld overensstemmelse med den særlige Maori-problematik i ordningens oprindelsesland, og det bliver også gennemgående betragtet som et empowerment-træk af forskere i andre lande.

Der er imidlertid to spørgsmål, der melder sig her. Det første spørgsmål er, om familiens indflydelse er så stor, som den umiddelbart opleves. Det andet hvad der sker efter planens udarbejdelse og tiltrædelse. Fastholdes

---

10 Et forhold, der kan bidrage til disse umiddelbart positive udslag af FRS, som evalueringerne fremviser, kan være en mulig Hawthorne-effekt (Gillespie 1991), hvor entusiastiske sagsbehandlere yder en ekstraordinær indsats i de pågældende familier, med en virkning, der dog ikke rigtig holder i det lange løb.

den i starten så høje aktivitet og ansvarlighed? Kommer familiens empowerment til udtryk som et aktivt samarbejde med socialforvaltningen om planens realisation? Og fører en sådan empowerment til reel fremgang for barnets velfærd?

Vi skal først se på spørgsmålet om familiens oplevelse af medbestemmelse er reel. Sagen er jo den, at sagsbehandleren har en meget stor magt over forløbet, selv om hun ikke er til stede ved selve familiebeslutningen om planen. For det første definerer hun de problemer, som er oplægget til rådslagningsprocessen, for det andet deltager hun i det første i rækken af møder i rådslagningsprocessen, og for det tredje er det hende (og hendes forvaltning), der har selve godkendelsesretten. Dette er der jo ikke noget galt i, for sådan er realiteterne, men det er klart, at det giver familien, hvad man måske kan kalde et bundet mandat. Hvis de ikke selv ved, hvad der er realistisk af ønsker, der fremsættes over for forvaltningen, så vil de ofte have samordneren til at gøre opmærksom på det inden den endelige rådslagning. Det kan derfor ikke undre, at familierne gennemgående er ret beskedne i deres krav. Lupton (1999, 169). Dette er fundet i flere engelske undersøgelser og kunne måske pege på en form for selvcensur. En risiko, der i så fald er knyttet til selve det demokratiske træk ved FRS-metoden, at familien skal træffe beslutning om planen i enrum. Men netop fordi denne beslutning jo ikke er suveræn, kan der blive tale om en sådan indirekte styring fra forvaltningens side.

Det andet spørgsmål vedrører planens realisering. Som vi så på side 645 er realiseringen knyttet til to faser: iværksættelse og opfølgning. Her viser dels Lupton og Stevens undersøgelse fra 1997 (Lupton & Nixon 1999, 168) og dels Smith & Hennesys (1998) undersøgelse, at under halvdelen af planernes indhold faktisk blev implementeret. Lupton mener, at der har været to grunde hertil. Dels er det måske i første omgang sagsbehandleren og ikke familien, der har den største magt over processen, men i anden omgang er sagsbehandleren en temmelig afmægtig funktionær, underkastet en forvaltning, hvor det ofte er økonomidirektøren og ikke socialdirektøren, der bestemmer over ressourceforbruget. Således giver sagsbehandlerne ofte udtryk for frustration over, at den del af planen, hun føler sig ansvarlige for, ikke kan realiseres, fordi ressourcer fra andre dele af forvaltningen, fx sundheds- eller skole-forvaltningen, ikke bliver ydet. (Lupton & Nixon 1999, 169.).

For det andet sker det undertiden, at centrale familiemedlemmer giver løfter i den entusiastiske stemning under rådslagningen uden senere at kunne honorere eller fastholde dem (ibid.). Det må her betænkes, at der ofte er tale om svage familier, hvor især myndighedsindehaveren kan have betydelige sociale og psykologiske problemer. I det hele taget vil især den del af empowerment-ideologien, som kommer fra den individualistisk-liberale del af spektret ofte se velfærdsstaten og socialforvaltningen som hovedproblemet, sådan at empowerment består i at fjerne magten herfra og

give den tilbage til forældrene. Men dette er et meget forvrænget billede af den sociale virkelighed i de fleste børnesager.

Det er utvivlsomt rigtigt, at socialforvaltningen i almindelighed og børne- og familieforvaltningen i særdeleshed har været meget lidt succesfulde i at fremme empowerment hos deres klienter¹¹. Men det er på den anden side et groft karikeret billede, at give den skylden for klienternes nødlidende status. Snarere er de nødlidende familier en del af en større social misere, som er så stor at de fleste forvaltningsinitiativer har vist sig magtesløse, og som i alt fald ikke løses ved at overlade familierne til at være deres egen lykkes smed.

Familiesammenhold

I betragtning af at hele idéen med FRS er at trække på den udvidede familie og måske herigennem at bidrage til dens reintegration, kan det undre, at rådslagningsundersøgelserne har lagt så lidt vægt på, hvordan den udvidede familie influeres af processen. I den danske landsundersøgelse er der dog nogle data, der kan kaste lidt lys over dette spørgsmål. Såvel forældremyndighedsindehaverne som de øvrige deltagere er blevet spurgt, om familien er kommet tættere på eller længere fra hinanden. De to parter svarer herpå enslydende og moderat positivt. En mindre gruppe på 10% siger, at familien er kommet meget tættere på hinanden, godt 40% siger lidt tættere, og ligeledes 40% siger uændret. I øvrigt rapporteres der også om en god stemning under rådslagningsmøderne (Rasmussen & Hansen 2002, 81f).

Når man betænker, at en del af de implicerede familiemedlemmer har sociale problemer og må formodes at have haft forudgående konflikter, er dette absolut ikke et dårligt resultat. Spørgsmålet er imidlertid, hvor holdbar den gode stemning viser sig at være, og hvor robust den vil være som basis for handlingsplanens udførelse. Og hvordan går det med den gode stemning, for slet ikke at tale om sammenholdet, hvis der er familiemedlemmer, som svigter de opgaver, de har forpligtet sig til? Og sidst men ikke mindst, har målsætningen om forøget familieintegration en skyggeside i form af social kontrol. Dette spørgsmål skal vi vende tilbage til i det afsluttende diskussionsafsnit.

Effekt

Stevens (1999) har diskuteret dels den mangelfulde udforskning af familierådslagnings effekt, men også problemerne med at definere og operatio-

---

11 Se fx herom (Christensen & Egelund 2002, 137).

nalisere dette begreb. Hans metodologiske overvejelser går i høj grad på en skepsis over for det krav, hans mere positivistiske kolleger har rejst om at gøre FRS evidensbaseret, dvs. dokumentere virkningen gennem almindeligt anerkendte effektundersøgelserdesigns. Ud fra de standarder, Cochrane instituttet (www.Cochrane.org) har opstillet inden for lægevidenskaben, og Campbell Collaboration (www.campbellcollaboration.org) inden for det sociale, adfærds- og uddannelsesmæssige område, ville det idéelle design være en randomiseret forløbsundersøgelse, hvor man kunne sammenligne ændringen fra før til et passende sent tidspunkt efter interventionen med den hypotese, at der ville være en større positiv effekt i forsøgs- end i kontrolgruppen. Samtidig ville et sådan design naturligvis forudsætte veldefinerede og vel-operationaliserede succeskriterier som udgangspunkt for effektmålet.

Der foreligger imidlertid langt fra undersøgelser, der lever op til denne formelle standard, og Stevens er tæt på at gøre en dyd af nødvendighed ved at argumentere for, at dette forskningsområde slet ikke egner sig til et sådan strengt defineret forsøgsdesign ad modum natur- og lægevidenskab.

Faktisk er der meget få komparative undersøgelser, hvor en forsøgsgruppe med FRS sammenlignes med en kontrolgruppe, og for de få, der findes, er der ikke tale om en randomisering. Man må her tage i betragtning, at uanset hvad man har klandret socialarbejdere for i tidens løb, så er de færreste så hårdhuede, at de uden videre vil acceptere at udsætte deres klienter for en lodtrækning. Denne form for faglig etos er stadig lægernes privilegium. Dertil kommer, at der er betydelig, vanskeligheder ved at opnå et reliabelt og validt effektmål på grundlag af et relevant succeskriterium.

Vi skal her se på to af de større og nogenlunde metodisk acceptable effektundersøgelser. Den ene fra Sverige, den anden fra USA, nærmere betegnet fra Arizona. Begge har forsøgt at gennemføre komparative undersøgelser med en kontrolgruppe, der i nogen, men absolut ikke fuldstændig grad, er sammenlignelig med forsøgsgruppen.

Sundell (2002, 2004) har i perioden 1998-2001 fulgt 97 børn i tre år efter familierådslagning. Kontrolgruppen er en tilfældigt udtaget stikprøve på 142 børn, som har været genstand for en børnesagsundersøgelse, men hvor der ikke har været familierådslagning. Undersøgelsen viste, at forsøgsgruppen fra starten gennemgående havde en alvorligere problematik end kontrolgruppen, hvad der kunne pege på sagsbehandlernes tilbøjelighed til at anbefale rådslagning i særligt vanskelige sager, muligvis som sidste udvej, og hvad der under alle omstændigheder kompromitterer sammenligningsgrundlaget i alvorlig grad. Imidlertid har sagsbehandlerne åbenbart haft visse forventninger til de familier, de har hjulpet til rådslagning, så lad os lige se på Sundells sammenligningsmetode og resultater.

Han forsøger at kompensere for udvælgelsens skævhed ved at foretage en multipel regressionsanalyse på sine effektkriterier, idet gruppebetegnelsen er en af de uafhængige variable sammen med en række sociale og familie-

mæssige variable, som enlig/par, indvandrer/ikke-indvandrer, overgreb og omsorgssvigt. Desværre er denne statistiske teknik aldeles utilstrækkelig til at fjerne virkningen af skævheden, fordi regressionsanalysen på en variabel som *børnesagens alvor* forudsætter, at man kan ekstrapolere fra virkningen af kontrolgruppens lavere niveau til forsøgsgruppens højere niveau. På dette vakkelvorne grundlag finder Sundell så frem til følgende forskelle:

- Børn i rådslagningsgruppen fik oftere deres sag genbehandlet i forvaltningen.
- Børn i rådslagningsgruppen blev oftere genstand for nye foranstaltninger.
- Børn i rådslagningsgruppen fik oftere deres sag genbehandlet ud fra mistanke om overgreb.
- Børn i rådslagningsgruppen blev i gennemsnit placeret længere tid uden for gruppen.

Se det er jo ikke umiddelbart et særligt indlysende billede af en succesfuld intervention. Undersøgelsen har da også været enten forbigået i tavshed eller kritiseret ret voldsomt. Det sidste kan man jo ikke fortænke modstanderne i. Når den er nævnt her, så er det, fordi den dels er forholdsvis stor, dels nok alvorligt fejlbehæftet, både hvad angår design og dataanalyse, men dog hører til de mere seriøse af slagsen. Og endelig, fordi den trods alt kan være medvirkende til at forholde sig en smule køligt over for den undertiden overdrevne entusiasme, der præger tilhængerne af familierådslagning.

En anden større undersøgelse er udført i Arizona af et professionelt konsulentfirma (LeCroy 2002, 2003). Undersøgelsens omfang er af samme størrelsesorden som den svenske, men dog ca. halvanden gange så stor målt i antal sager. Her har man undersøgt 152 børnesager, hvor der har været familierådslagning, og sammenlignet dem med 249 andre børnesager uden familierådslagning. Arizona-undersøgelsen har her det betydelige metodologiske fortrin, at udvælgelsen af kontrolgruppen er sket ud fra *alle* foreliggende børnesager i samme periode. Ydermere er udvælgelsen foregået på en måde, som ikke alene er *randomiseret*, men også *stratificeret* ud fra fx antallet af foregående indberetninger til forvaltningen og årsagen til indberetning (omsorgssvigt/overgreb).

Denne undersøgelse finder ligesom de fleste andre rådslagningsundersøgelser en massiv tilfredshed og betydelig deltagelse, og disse mål ligger højere end i kontrolgruppen. Desuden rapporteres der om en skinbarlig objektiv effekt, nemlig en øjensynlig lavere procentdel i rådslagningsgruppen for indberetninger de første 12 måneder:

Tabel 1: Opgørelse over indberetninger i de to grupper i de første 6 og de følgende 6 måneder

	Family Group Decision Making	Comparison group	Total
Number of cases	152	249	401
Substantiated report within 6 month	3.2 % (5)	7.6 % (19)	6.0 % 24
Substantiated report between 6 and 12 month	4.7 % (7)	2.4 % (6)	3.2 % (13)
Substantiated report within 12 month	7.9 % (12)	10.0 % (25)	9.2 % (37)

Ud fra denne sammenligning konkluderer Arizona-rapporten på følgende måde:

A comparison group drawn from CHILDS (n=249) yielded 19 (7.6%) cases that had substantiated reports within six months of a comparative referral date and an additional six substantiated reports that fell beyond the 6-month-time period (10%). This is a rate significantly higher than that of the FGDM group (3.2% within 6 months and 7.9 % within one year) who had meetings and developed plans (Chi square = 7.22, $p < 0.005$). (ibid. 35)

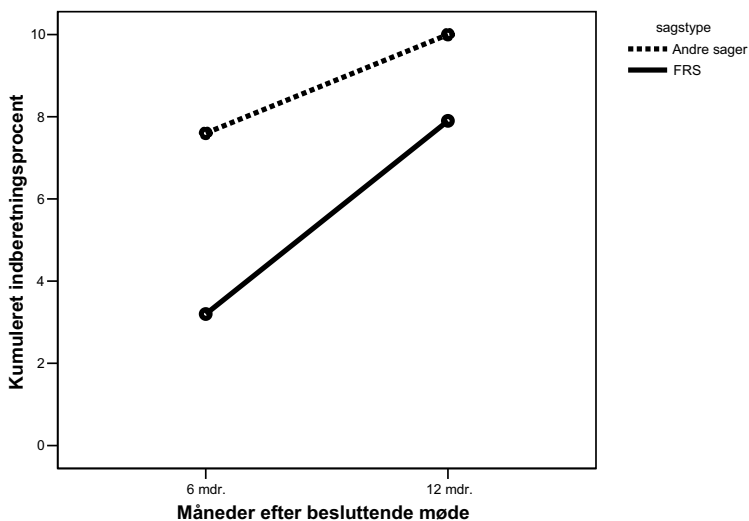
Efter adskillige timers resultatløse beregninger, først med den statistisk korrekte chi-i-anden-test og derefter med alle tænkelige fejlagtige modeller, der kunne forårsage den imponerende signifikans, måtte vi imidlertid konstatere, at denne undersøgelse slet ikke har skygge af grundlag for at rapportere nogen effekt mht. procenten af indberetninger de første 12 måneder¹².

Denne statistiske sammenligning refererer til den kumulerede udvikling, som fremgår af nedenstående diagram:

---

12 For en sikkerhed skyld oversendte jeg sagen til en anden statistiker, lektor Svend Kreiner, Institut for biostatistik, der bekræftede, at der ikke er skygge af signifikans i de opgivne tal[BK].

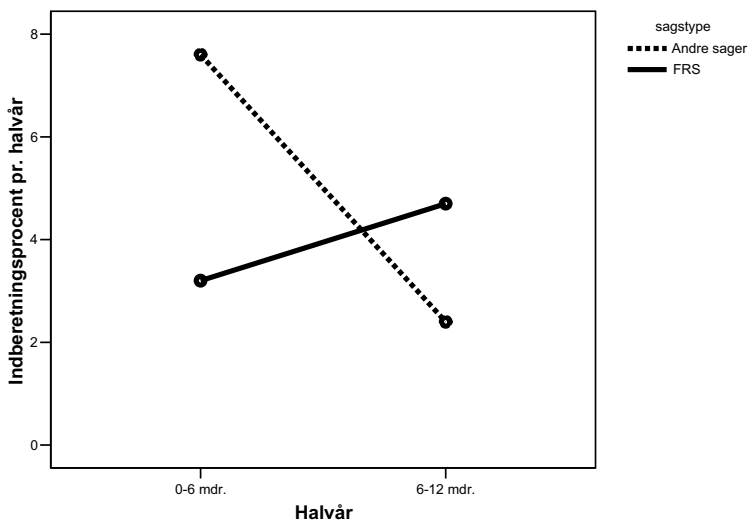
Førløbet i kumuleret indberetningsprocent i de to slags sager

Figur 2

Når vi derimod ser, ikke på den kumulerede, men på den kronologiske udvikling, er der imidlertid en højst interessant tendens, som undersøgerne ikke har bemærket:

Førløbet i indberetningsprocent i de to første halvår for FRS og andre sager

Figur 3

Når vi på ovenstående diagram sammenligner den ubrudte linje som viser det kumulerede antal indberetninger i rådslagnings-børnesagerne, med den ubrudte som viser de traditionelle sager, så bemærker vi, at ganske vist ligger den stiplede linje over den ubrudte, men det er så lidt, at det kan være rene tilfældigheder, som er på spil. Hvad mine kolleger i den sydvestlige amerikanske ørkenstat imidlertid helt har overset i deres iver efter at finde en signifikant effekt, er det forhold, at hældningen for de to linjer synes at være forskellig. Faktisk ser den stiplede linje ud til, efter at have ført i den første 6-måneders periode, at tabe terræn i de efterfølgende 6 måneder. Og denne tendens er i modsætning til den påståede niveauforskel faktisk signifikant på 5%-niveauet¹³.

Hvordan kan det nu forstås? Ja, der er en tendens i udviklingen i de to slags sager, som ikke ser helt tilfældig ud. En tendens i retning af, at der sker en udskydelse af indberetningerne i *rådslagnings-sagerne*. Det er denne udskydelse, som bevirker, at der faktisk ikke er nogen effekt mht. færre anbringelser uden for hjemmet. Ud over dette empiriske forhold, som undergraver påstanden om effekt, kan det være interessant at søge en forklaring på dette klare udskydelsesfænomen.

En plausibel hypotese kan være, at sagsbehandlerne pga. deres forhåbninger til rådslagnings handlingsplan er tilbøjelige til at overse problemerne i første omgang, indtil de bliver så massive, at de på trods af alle sagsbehandlerne positive forventninger ikke kan overses længere. Denne tendens ligner med andre ord en subjektiv korttidseffekt, der støder imod den genstridige virkelighed.

Ud over disse to ganske vist problematiske, men dog substantielle evalueringer, har jeg kun fundet en tredje af en vis interesse. Den mangler helt en kontrolgruppe og vedrører også kun et beskedent antal rådslagninger, men er dog interessant i sin enkle metode og sine ret pæne resultater. Det drejer sig om en langtidsevaluering i den nordlige stillehavsstat Washington (Shore et al. 2001). Her har man fulgt alle sager med FGC ført af samordnere i hhv. et storby-omegns- og et landdistrikt nord for Seattle. Det omfatter i alt 70 familier med tilsammen 138 børn omfattet af rådslagningerne.

Ved en opgørelse mindst 6 måneder efter rådslagningen fandt man følgende tabel mht. børnenes placering før og efter rådslagningernes beslutning.

---

13 Der er tale om en såkaldt loglineær model, som antager, at der uanset startniveauet de første 6 måneder, foreligger samme forholdsvise udvikling i de næste 6 måneder. Denne model giver en teststørrelse på $\chi^2=4,09$, der med (frihedsgradsantallet) $df=1$ er signifikant på 5%-niveauet.

Tabel 2

Opgørelse over børnenes placering før og efter FGC
 WHERE DID THE CHILDREN GO? (N=114)

	Pre-FGC placement	Post-FGC placement
Living with parent(s)	20%	43%
Living with relatives	55%	31%
Living with non-relatives	25%	9%
Tribal jurisdiction ¹⁴	0%	4%
Plan not achieved	N/A	13%

Selv om opgørelsen er statistisk mangelfuld, idet der jo er tale om de samme børn i begge kolonner, og man derfor har brug for en statistik over *forandringerne*, hvilket giver større styrke, peger de 3 første rækker på en solid signifikant forandring, som synes at være til det bedre. Der er flere børn, som lever sammen med forældrene, der er færre, som lever i fremmede plejefamilier (og muligvis institutioner), men til gengæld flere der lever hos familie¹⁵.

Når man således samler disse sporadiske resultater af evalueringer, får vi et billede af en vis metodologisk uformåenhed og en substantiel tvivl om de holdbare langtidseffekter af FRS. Vi skal vende tilbage til begge disse pointer i det følgende.

Familierådslagningens problemfelter

Hvorfor bruges metoden forholdsvis sparsomt?

I Hansen & Hansen (2003) opregnes i alt 97 familierådslagninger i perioden 2000-2002, altså omkring 50 om året. I Christensen & Egelund (2002) er antallet af samtlige børnesager i 1998 opgjort til 2998. Da antallet af børnesager ikke er faldet fra 1998, udgør rådslagningerne altså en meget beskedent andel, kun i ca. 2% af alle børnesager foregår der familierådslagning. I betragtning af den begejstrede modtagelse ordningen har haft, og de meget positive evalueringer, der er publiceret, kan man undre sig over, at udbredelsen har været så langsom, og at den tenderer; også i de lande, hvor ordningen har fungeret betydeligt længere end i Danmark, at blive stabiliseret på et meget lavt niveau, som et sympatisk, men marginalt bidrag til familie- og socialpolitikken.

I Faureholm & Brønholt (2001) opregnes følgende forklaringer, som sagsbehandlerne har angivet over for forfatterne:

14 Tribal jurisdiction refererer til indianer- og inuit-børn.

15 I Doolan, Nixon & Lawrence (2004) kritiseres forvaltningernes tilbageholdenhed med at bruge barnets egen familie som anbringelsessted, og der gives mange argumenter for, at det ofte kan være bedst for barnet.

- for mange, for komplicerede og for arbejdskrævende familiesager
- generelt for stort dagligt arbejdspress
- for få relevante familier, der kan gøre brug af FRS
- for mange familier, der takker nej
- for lidt opbakning i organisationen – ledelsen og også blandt kolleger
- for få resurser
- stort flow i personalegruppen.

Det er faktisk ikke ordentlig undersøgt, hvor meget disse angivelige barrierer betyder. Mht. familiernes andel fremgår det af Rasmussen & Hansen (2002), at kun få procent af myndighedsindehaveren i de familier, som har deltaget i FRS, har været betænkelige over for at deltage, og det er også forholdsvis få, som har oplevet et pres, nemlig 24 procent (ibid., 37). Men det er jo meget tænkeligt, at der er større modstand at spore bag de mørketal, som rummer de familier, der har afslået. På den anden side kan modstanden også komme fra sagsbehandlerne.

I Lupton & Nixon (1999) nævnes flere undersøgelser, som rapporterer om sagsbehandlerne betænkeligheder. Crow & Marsh (1997)¹⁶ fandt således, at 40% så FRS som en trussel mod deres professionelle kompetence. Thomas (1994)¹⁷ opsummerer:

It seemed to me [...] that there were real concerns about loss of control over what might happen in a case, which lay behind the reluctance of some managers to use the model. It also seemed to me that staff who had used the model had similar inhibitions, and had been careful to select cases where such worries were of less significance.

De øvrige årsager angivet af Faureholm & Brønholm er knyttet til organisatoriske problemer i sagsbehandlerne bagland. Her fornemmer man den ambivalens, som forvaltningerne ser ud til at omfatte ordningen med. Lupton & Nixon skriver således (1999, 3) om FRS betingelser i en social nedskæringstid:

In such a context, where inequality and poverty are increasing but the available resources are decreasing, the operation of FGCs may seem to serve a number of political objectives. As Tunstill (1997) has argued in respect of »family support«, the idea is Janus faced: »It has the ability to point both towards a limited and conditional version, painted against the backdrop of a minimal state«. In the specific political context of the UK at the end of 1990s, there is a real danger that FGCs are dominated by an agenda of reduced state intervention in family life, rather than

---

16 Her citeret fra (Lupton 1999, 127).

17 Ibid.

the objective of achieving better decision for children. In this context »family empowerment« may translate in practice to obligatory self-reliance rather than to greater control over services, choices and life chances. The final focus of the book is thus on the implications for its empowerment potential of the specific political and economic context in which the FGC approach is developed.

Kort sagt kan forvaltningernes holdning være den (i sig selv fremtvunget af økonomisk nødvendighed), at hvis FRS kan nedbringe udgifterne til børnesager, så er det godt. Hvis ordningen er udgifts- (og arbejdskraft-) neutral, så kan den accepteres. Og hvis den forøger udgifterne, så kan det også være lige meget.

Dette stiller den sagsbehandler, der er positiv over for ordningen, i det dilemma, at hvis hun overhovedet vil binde an med ordningen, så kan det indebære, at det bliver et discount-arrangement, som ikke har ressourcer til at opfylde den plan, hun er blevet enig med familien om (ibid., 168).

En anden forståelig grund til betænkelighed hos sagsbehandleren kan være knyttet til hendes status med en slags mellemposition mellem forvaltningen og klienterne. Hvis hun overlader en del af sin kompetence til en familie, først i opstilling af en plan og dernæst i en måske betydelig udstrækning mht. udførelsen, så er det hende og ikke familien, der er ansvarlig over for hendes chefer i forvaltningen. Den herskende management-bølges krav om effektivisering og den heraf afledte tendens til topstyring fører undertiden nærmest til en Taylorisering af det sociale arbejde, til en deprofessionalisering, der kan minde om proletariseringen af håndværkerne i den tidlige industrialiserings epoke. Dominelli (1996)¹⁸, karakteriserer denne tendens som en »de-professionalising of social work«, og hos (Howe 1994, 529) beskrives den på følgende måde:

The social worker's practices are more likely to be task oriented and performance related, quantifiable and measurable, product-minded and subject to quality controls. Procedure manuals and lists of competencies define more and more what the social workers should do and how they must do it. Professional discretion disappears under a growing mountain of departmentally generated policy and formulae.

Faureholm (2004) har gjort sig tilsvarende overvejelser:

Er familierådslagning tænkt som en effektiv metode, der primært kan anvendes i myndighedernes plan med henblik på at reducere de stigende omkostninger på børne-familieområdet?

---

18 Her citeret fra (Lupton & Nixon 1999).

Hvor meget autonomi får familien?

I afsnittet om deltagelse har vi set, at der nok udtrykkes betydelig tilfredshed hos de implicerede familier, og at de også viser en ofte overraskende høj grad af deltagelse, men vi har også set, hvordan forskerne ytrer tvivl om, i hvor høj grad denne deltagelse faktisk fører til forøget empowerment. I sig selv har det vist sig svært at sikre opfølgning og implementering af selve planen, og hvis man ligefrem har set FRS som begyndelsen til en bevidstheds- og handlingsmæssig revolution, hvor den nødlidende og passiviserede familie får magt over sit eget liv, så er der ikke rigtig noget, der peger i denne retning. På dette punkt følger FRS-entusiastene i hælene på halvandet hundrede års filantropiske og åndelige vækkelsesbevægelser, der har kæmpet for at redde pauperiserede familier fra syndens sold og den sociale elendighed.

Der har altid været brug for et stort kvantum af god vilje i denne kamp, og alligevel kommer den ofte til kort over for den genstridige virkelighed.

Hvorfor inddrages barnet i forholdsvis ringe grad?

Som vi har set, er der det paradoks ved FRS, at sagens hovedperson ofte er reduceret til en birolle, for ikke at sige til at være en ren statist (se afsnittet om deltagelse). Det er imidlertid klart, at arbejdet med at inddrage barnet er meget vanskeligt. Børn er også i mindre belastede sammenhænge, fx ved fredelige skilsmisser, klemte i forhold til forældrene. Og jo mere de er svigtet af forældrene, jo stærkere vil deres loyalitet ofte være. Efter et skibbrud klynger man sig også til, hvad der måtte være af vragrester i en oprørt sø.

En støtteperson, der kan sikre, at barnet ikke blot kommer formelt til orde, men faktisk får lejlighed til sige sin oprigtige mening, må være en blanding af en perfekt mediator og en meget kompetent børnepsykolog. Og så skal denne støtteperson jo samtidig undgå, at barnets ærligt udtrykte mening ikke udsætter det for repressalier bagefter. Et barn i en familie præget af overgreb lærer tidligt at holde sin kæft om kontroversielle forhold og kun sige, hvad magthaverne i familien ønsker. Og et barn, der lever under omsorgssvigt, bliver meget nøjsomt i sine forventninger. Det er en ædel bestræbelse at inddrage barnet og at høre på det, men man må nok indstille sig på, at det ikke primært er fra det socialt mishandlede barn løsningsforslagene skal komme.

Der er imidlertid ikke kun problemer med at få barnet til at ytre sig ved familierådslagningen. Et lige så væsentligt punkt er nogle hensyn, der må tages til barnet selv. Dels kan møderne være så lange, at det kan trætte barnet, dels kan der blive afdækket voldsomme og ubehagelige begivenheder og forhold, som vil kunne ryste barnet, fx selvmordsforsøg og vold. Selv om det her kunne indvendes, at barnet nok alligevel har fornemmet eksistensen af sådanne problemer, så bør de i alt fald præsenteres på en mere skånsom måde, end det vil være tilfældet under en familierådslagning.

Familien som distribueret social kontrol

En forstærkning af den sociale integration vil ofte indebære en tilsvarende forøgelse af den sociale kontrol, og et for os at se potentielt problemområde ved FRS er den måde, medlemmer af den udvidede familie bliver inddraget på først som ressourcepersoner, så som medansvarlige for den plan, de er med til at vedtage, og måske derefter som en slags statsautoriserede kontrollanter. Når svigermor ringer og spørger, hvordan det går med den mindstes influenza, har hun så overtaget lidt af sundhedsplejerskens eller sagsbehandlerens myndighed. Og når tante Erna lige kigger forbi, er hun da lidt mere opmærksom på, hvornår der sidst er blevet støvsuet.

Der er her en række problemer knyttet til selve den afdækning af familiens forhold, som finder sted under rådslagningen. Blandt andet kan der ske diskretionsbrud af forskellig art, som kan være uacceptable for forældrene. Således bliver der måske nævnt personlige anliggender, fx utroskab og aborter, som ikke har været afsløret for den udvidede familie. Der kan også ske tillidsbrud, hvor eksempelvis en nær veninde under familierådslagningen kommer til at afsløre, hvad moderen har fortalt hende i dybeste fortrolighed. Desuden kan der være tale om efterfølgende diskretionsbrud, hvor deltagerne i rådslagningen videregiver fortrolige oplysninger til udenforstående.

Disse problemer med diskretionsbrud hænger sammen med, at man ikke kan være sikker på, at deltagerne i rådslagningen har samme konsekvente forhold til tavshedspligt som de professionelle.

Disse betæneligheder er ikke grebet ud af luften, men faktisk formuleret over for mig (LK) af forældre, som har prøvet eller overvejet FRS. Dette perspektiv fortjener efter vores opfattelse at blive nærmere undersøgt. Det har konkret betydning for det enkelte FRS's forløb, og det er en del af et generelt socialpolitisk dilemma. Når vi gør et samfund tættere, som Christie (1975) taler om, så gør vi samtidig den sociale kontrol mere snærende. Og her risikerer vi i empowerment-bestræbelsens ædle hensigt at erstatte sagsbehandlerens trods alt fjerne og sporadiske kontrol, med mere ydmygende og indgribende overvågning fra ens egen familie.

Hvilke metodeproblemer er der knyttet til den eksisterende forskning?

Stevens (1999) diskuterer som tidligere nævnt de metodeproblemer, der er knyttet til forskningen om FRS, og han peger her især på de ikke bare operationaliseringsmæssige, men også basale teoretiske vanskeligheder ved at bestemme resultatet af familierådslagninger. Overordnet er han skeptisk over for den nomotetiske kausaltænkning, der gennemgående præger de egentlige evalueringer. På det mere praktiske plan peger han på, at kontrollerede forsøg efter den autoriserede recept i reglen vil støde på uoverkommelige vanskeligheder inden for rammerne af praktisk socialt arbejde. Det er i forvejen ikke helt let at finde familier og tilhørende sagsbehandlere, der ønsker FRS, og når man forestiller sig arbejdet, der starter med at finde en

pulje, som med informeret samtykke accepterer at deltage i først en lodtrækning, og dernæst en forgrenet procedure med hhv. traditionel sagsbehandling og sagsbehandling pga. FRS, så bliver det forståeligt, at litteraturen ikke rummer et eneste eksempel herpå.

De få quasi-eksperimentelle undersøgelser, der har været gennemført, og hvoraf et par stykker er omtalt i denne artikel, er derfor ikke særlig overbevisende, og måske skal man i stedet satse på grundige prospektive langtidsundersøgelser. Sagen er jo den, at man for det første kan bruge den enkelte case som sin egen kontrol, og for det andet kan tage udgangspunkt i de hidtidige bedrøvelige erfaringer fra traditionelle børnesager (*Christensen & Egelund 2002*). En solid dokumentation af, at børnene klarer sig bedre *efter* FRS og den heraf følgende plan, vil derfor være et stort skridt i retning af en overbevisende evidens. Den overfor nævnte evaluering fra Washington State (Shore 2002) peger i denne retning.

Hvorfor er den kontante effekt gennemgående så beskeden?

Med forbehold for de netop nævnte metodeproblemer tør vi godt konkludere, at FRS nok har en række positive virkninger af en højere grad af *medbestemmelse* for familien og et bedre *samarbejde* mellem familie og sagsbehandler, men også at den kontante effekt i retning af større velfærd og bedre udviklingsmuligheder for truede børn synes at være ret beskeden.

Set i bagklogskabens og nøgternhedens kølige lys er dette nok ikke så overraskende. Børnesager rejses almindeligvis kun, når situationen er temmelig alarmerende, og som vi har set, er tendensen nærmest, at det er i de tungere sager, FRS bliver anvendt. Vi har altså i disse sager en familie, som ofte har været dysfunktionel i ganske lang tid, og hvor der sjældent ikke kun er ét, men snarere en hel række af problemer, både internt og i forhold til det truede barn. Vi ved, at disse familier i reglen er belastet af en tung social arv, og vi ved også gennem et århundredes erfaringer med socialt arbejde, at denne sociale arv er særdeles vanskelig at bryde.

I denne situation, hvor sagsbehandleren skiftevis skældes ud af forældrene for at fjerne børn for et godt ord, og af den forargede offentlighed for *ikke* at fjerne børn, når overgreb har fundet sted. Hvor socialpolitisk engagerede kræver flere støtteforanstaltninger, mens nedskæringspolitikere kræver færre. Hvor sagspresset for den proletariserede sagsbehandler vokser og skaber stress og udbrændthed. I denne arbejdssituation arriverer som *deus ex machina* en i eksotiske gevanter hyllet opskrift fra en sagnomspunden stillehavskultur, og drømmen om at vende tilbage til om ikke naturen, så dog en mere oprindelig kultur, og til en tid, før det familiemæssige netværk gik i opløsning, udfolder sig hektisk. Den udfolder sig som altid, når vi nulstiller vores gustne overvejelser og dårlige erfaringer for at hengive os til det gode og smukke, som vi af hjertet ønsker også må være sandt.

Denne storslåede socialpolitiske drøm overlever for os at se ikke rigtigt mødet med virkeligheden. Men det betyder ikke, at FRS er en dårlig idé.

Derimod er der en risiko for, at det vil fungere som et rent narkotikum, hvis vi tror, at familierådslagning ud over at være et beskedent bidrag til empowerment og bedre samarbejde, er den eliksir, som fjerner multiproblemfamiliers sociale arv, og management-bølgens forringelse, dehumanisering og proletarisering af det sociale arbejde.

Verden bliver ikke forbedret uden en mobilisering af den gode vilje, men den gode vilje kommer ikke langt, når den nægter at forholde sig til den genstridige virkelighed.

REFERENCER

- BRØNHOLT, L.L. (2004): *Skal FRS (familierådslagning) tilpasses mainstream praksis, eller skal mainstream praksis tilpasses FRS? Idealer og realiteter*, paper præsenteret ved The Third Nordic Symposium on Family Group Conference Helsingfors Finland 27.-28. august 2004, <http://www.stakes.fi/hyvinvointi/NFRS/LISplenaryEnglTanska.doc>.
- CHANDLER, S.M. & GIOVANNUCCI, M. (2004): Family Group Conferences – Transforming Traditional Child Welfare Policy and Practice, *Family Court Review*, Vol. 42, No. 2, 216-231.
- CHRISTENSEN, E. & EGELUND, T. (2002): *Børnesager. En evaluering af kommunernes forebyggende arbejde*. SFI.
- CHRISTIE, N. (1975): *Hvor tett et samfund?* Oslo: Universitetsforlaget.
- DOMINELLI, L. (1996): De-professionalising social work: anti-oppressive practice, competencies and post-modernism, *British Journal of Social Work*, 26, 153-75.
- DOOLAN, M. (2004): *The Family Group Conference: A Mainstream Approach In Child Welfare Decision-Making*, Keynote Speech at The Family Group Decision Making Conference, 6-9 June 2004 Harrisburg, PA. http://www.americanhumane.org/site/DocServer/fgdm_fgc0604.pdf?docID=1961
- DOOLAN, M., NIXON, P. & LAWRENCE, L. (2004): Growing Up in the Care of Relatives or Friends – Delivering best practice for children in Family and Friends Care.
- FAUREHOLM, J. & BRØNHOLT, L. (2001): *Familierådslagning i Danmark – demokratisering af familierarbejdet?* I: M. Erkes & E. Nyberg (red.) *Familjerådslag i Norden: Erfarenheter från fält ock forskning*. Stockholm: FoU-Södertörn Skriftserie nr 15/01.
- FAUREHOLM, J. (2002): *Det Nordiske projekt – Familierådslagning – hvilken betydning har denne metode inden for det sociale arbejde med familier i de nordiske lande*, www.stakes.fi/hyvinvointi/NFRS/Danmarks_kb.doc.
- FAUREHOLM, J. (2004): *Socialpolitiske dilemmaer i Familierådslagning – oplæg på konferencen om Familierådslagning*, Helsingfors august 2004. www.stakes.fi/hyvinvointi/NFRS/JYTTEplenaryTanska.doc
- GILLESPIE, R. (1991): *Manufacturing Knowledge: A history of the Hawthorne experiments*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HANSEN, J. & HANSEN, T. H. (2003): *Familierådslagning i Danmark 2. del af evalueringen af Det danske forsøg med familierådslagning*. UFC, Socialministeriet.
- HEINÖ T. et al. (2003a): *Familjerådslag – vad innebär den nye metoden inom socialt arbete i nordiska länder – Kunskapsbasis från Finland*, Stakes, Helsingfors, www.fi/hyvinvointi/NFRS/Finlands_kb.doc.
- HEINÖ, T. et al. (eds.) (2003b): *Familjerådslag i Norden – Erfarenheter, forskningsresultater, reflektioner*, Forskningsinstitutet, Svenska social- ock kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet, Helsingfors.
- HOWE, D. (1994): Modernity, post-modernity and social work. *British Journal of Social Work*, 24:5, 513-32.

- HUDSON, J. et al. (1996): Family group conferences: Perspective on policy and practice, Annadale, NSW, Australia: The Federation Press/Criminal Justice Press.
- LECROY & MILLIGAN Ass. (2002): *Family Group Decision Making – Year 2 Annual Evaluation Report*, Prepared for: The Arizona Department of Economic Security Finance and Business Operations Admin., LeCroy & Milligan Associates, Inc. Tucson, AZ, <http://www.iirp.org/library/fgcwash.html>.
- LECROY & MILLIGAN Ass. (2003): *Family Group Decision Making – Third Annual Evaluation Report*, Prepared for: The Arizona Department of Economic Security Finance and Business Operations Admin., LeCroy & Milligan Associates, Inc. Tucson, AZ, <http://www.iirp.org/library/fgcwash.html>.
- LUPTON, C. & NIXON, P. (1999): *Empowering practice? A critical appraisal of the family group conference approach*. The Policy Press. University of Bristol. UK.
- LØFSNÆS, B. (1996): Den glemtede storfamilien – om barnevernsarbeid med etniske minoriteter, *Dyade temanummer*; Hvem eier våre barn (nr. 4 1996), Oslo.
- NIXON, P. *Family Group Conference Connections: Shared Problems And Joined Up Solutions*, Paper Presented at the Building Strong Partnerships for Restorative Practices Conference, August 5-7, 1999, Burlington, International Institute for Restorative Practices, <http://iirp.org>.
- PAKURA, S. (2004): *The Family Group Conference 14 Year Journey: Celebrating the successes, learning the lessons, embracing the challenges*, Paper fremlagt ved The 2004 National Conference on FGDM 2004 National Conference on FGDM. www.americanhumane.org.
- RASMUSSEN, B.M. & HANSEN, H.T. (2002): *En beslutningsmodel med meget mere – En undersøgelse af »Det danske forsøg med Familierådslagning*. UFC Børn og Familier, Åbenrå.
- RASMUSSEN, B.M. (2003): *Familierådslagning i Kjellerup Kommune*. UFC, Socialministeriet.
- SHEMMING, D. (1996): Involving Children in Child Protection conferences, Social Work Monographs 152, Norwich University of East Anglia.
- SHORE, N. et al. (2002): Long Term and Immediate Outcomes of Family Group Conferencing in Washington State, *Restorative Practices E-Forum*, sept. 2002. <http://fp.enter.net/restorativepractices/fgcwash.pdf>.
- SMITH, L & HENNESY, J. (1998): *Making a difference. The Essex Family Group conference Report*. Essex: Essex Social Service.
- STEVENS, M.: Assessing outcomes in child welfare I: C. Lupton. & P. Nixon (1999): *Empowering practice? A critical appraisal of the family group conference approach*.
- SUNDELL, K. (2002): *Familjerådslag i Sverige – Socialtjänstens fortsatta insatser till barn och föräldrar*, Forsknings- och Utvecklingsenheten, Stockholms stad, FoU-rapport 2002:3, <http://www.sos.se/fulltext/112/2002-112-3/2002-112-3.pdf>.
- SUNDELL, K. & VINNERLJUNG, B. (2004) Outcomes of family group conferencing in Sweden – a 3-year follow-up. *Child Abuse & Neglect* 28: 267-87.
- THOMAS, N. (1994): In the driving seat – A study of the family group meetings project in Hereford, Swansea: Dep. of Social Policy and Applied Social Studies, Un. of Wales.
- WEBER, M. (1980): *Wirtschaft und Gesellschaft- Grundriß der Verstehenden Soziologie*. 5., rev. Auflage. Tübingen: Mohr Verlag, 1922.